

Література

1. И. Шумпетер. Теория экономического развития.-М.:Прогрес, 1986.-482 с.
2. В.Е. Шукшунов, М.Р. Габайдуллин, Ю.Ф.Гортишов, Р.Т.Сиразетдинов, Р.Т.Ференец. Организационные структуры технологических коммуникаций трансферта инноваций в наукрёмком бизнесе//Проблемы и опыт.-2001.-№3.-С.24-32
3. Г.Д. Ковальов. Инновационные коммуникации.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.-228с
4. Ф.Горфинкель, В.Швандар. Инновационные коммуникации и формы их организации// Экономист. – 2002. - №10.-С. 17-24
5. І.В. Новикова. Методичні основи формування інвестиційного бюджету в інтеграційних структурах інноваційного типу//Проблеми науки.-2002.- №11.-С. 21-28
6. Н. Гаврилова. Преимущества использования интеллектуальной собственности.// Экономист. – 2002. - №4.-С 18-24
7. В.А.Денисюк, О.В. Красрвська. Напрямки розвитку венчурного фінансування//Проблеми науки.-2002.-№11.-С. 9-20
8. В.А. Бабешко, З.А.Темердашев, С.В.Ратнер Активизация инновационной деятельности университета//Инновации.- 2003.- №1(58).-С.38-40
9. С.М. Ильяшенко. Управление формированием целевых рынков предприятия//Машиностроитель. – 1999.-№8. – с43-47.
10. J. Hann Pichler, Hans Jobst Pleitner, Karl-Heinz Schmidt (Hrsg.). Management in KMU: die Führung von Klein-und Mittelunternehmen. – 3. Aufl. – Bern, Stutgar, Wien. – Haupt. – 2000.
11. С.М. Ілляшенко. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи.- Суми:ВТД „Університетська книга”, 2003.-с.228

Статья поступила в редакцию 26.04.2004

Л.О. ПЕТКОВА, к.е.н., доцент,
Черкаський державний технологічний університет

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ГАЛУЗЕВО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВІЗАЦІЇ

Нові завдання, що стоять сьогодні перед регіональною та місцевою владою в Україні, щодо змістовного наповнення соціально-економічного розвитку територій та їх громад потребують активізації інноваційного потенціалу територіальної організації економіки та взаємодії господарюючих суб'єктів. Світовий досвід успішних регіонів доводить залежність їх результату не тільки від класичних факторів – ресурсного забезпечення, вдалого розміщення, наявності досконалих технологій. Значна увага в теорії та практиці реалізації оптимальної стратегії розвитку регіонів приділяється сьогодні кластерній моделі галузево-територіального розвитку.

Високоєфективна система науково-технічного прогресу базується на макротехнологіях – технологіях виробництва наукоємної продукції. Нині у світі існує 50 макротехнологій, з них 46 припадає на 7 розвинутих країн. Решта країн володіє всього 4 макротехнологіями. Спеціалістами підраховано, що Україна може мати свою частку ринку у 10-12 макротехнологіях: транспортному та енергетичному машинобудуванні, космічній техніці, спецметалургії, технологічному промисловому устаткуванні та верстатобудуванні, мікро- і радіоелектроніці, інформаційних технологіях, надміцних матеріалах, комунікаціях,

біотехнології тощо. Саме ці науково-технічні напрямки повинні скласти основу інноваційної національної моделі економічного розвитку.

Кластерна модель галузево-територіальної організації виробництва є досить новою для української економіки, однак має низку переваг. Її розвиток спрямований на прискорення взаємодії господарюючих суб'єктів, розміщених на певній території, що посилює їх здатність до інноваційного розвитку. Формування кластерів визначається прогресивним напрямом галузево-територіальної організації виробництва, оскільки означає здійснення інституціональних перетворень у відповідних регіонах та формування основоположних засад функціонування ринкового механізму. Отже, дослідження теоретичних та прикладних задач формування кластерів в Україні є необхідною умовою розробки та реалізації інноваційної національної економічної моделі.

Кластер в економічній літературі визначається як індустріальний комплекс, що сформувався на основі територіальної концентрації мереж спеціалізованих постачальників, основних виробників та споживачів, що пов'язані технологічним ланцюжком. Вважається, що першим це явище дослідив М. Портер, що вивчав конкурентні переваги більше ніж ста галузей різних країн. В його трактуванні, кластер – це вертикальні (покупець-постачальник) чи горизонтальні (спільні клієнти, технології, посередники) взаємозв'язки. М. Портер аналізує кластери переважно в якості галузевих об'єднань, наводячи приклади біотехнологічного кластеру Східного Масачусетса, Каліфорнійських комп'ютерного (Силіконова долина) та виноробного кластерів, італійського кластера з виготовлення взуття [1]. Саме таке трактування є найбільш поширеним в американській економічній науці.

Сучасний етап розвитку світової економіки актуалізує інноваційну складову економічного розвитку як передумову його динамічності та конкурентноздатності. Визнано, що набувають виключно значної ваги фактори, що стимулюють поширення

нових технологій – взаємодія між наукою, освітою, фінансуванням, стратегією уряду, а також формування мереж взаємозв'язків між фірмами та гнучка спеціалізація. Це дозволило російським дослідникам визначити кластер інноваційної активності як сукупність базисних нововведень, сконцентрованих на певному відрізку часу та в певному економічному просторі [2, с. 99].

Концепція кластерів є досить перспективною для застосування в умовах трансформаційної економіки України. Теоретичне її обґрунтування здійснено в працях українських економістів. Так, М. Войнаренко визначає, що для створення кластерів необхідними є п'ять умов: ініціатива, інновація, інформація, інтеграція, інтерес. Кластери можуть об'єднувати підприємства та установи як окремих регіонів, так і різних країн для підвищення ефективності їх діяльності, зростання продуктивності праці та якості продукції, стимулювання конкуренції та інновацій, залучення інвестицій, сприяння формуванню нових підприємств, враховуючи їх вигідне географічне положення [3, с. 31]. Кластерний підхід дозволяє за мінімальних фінансових витрат з боку ініціаторів забезпечити: кращий доступ до робочої сили та постачальників; доступ до спеціалізованої продукції; доповнюваність продуктів, що в результаті стають привабливішими для споживачів; доступ до інституцій та суспільних товарів; кращу мотивацію керівників, що прагнуть здобути повагу місцевих колег. Як зазначає М. Войнаренко, характерними рисами успішної діяльності кластерів можна вважати:

– взаємозв'язки між підприємствами, які роблять учасників кластеру сильнішими в порівнянні з тими підприємствами, що працюють поодиноці;

– кооперація та співпраця, які є стимулами до пошуку нових, більш досконалих методів роботи, орієнтація на інновації, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій;

– орієнтація на потреби ринку, які є головним фактором визначення загальної стратегії підприємств, та забезпечення відповідності стратегії кожного окремого ви-

робництва загальній стратегії розвитку регіону.

В. Чужиков, дослідивши генезис кластерів, вважає цілісним поняття кластера як конкурентоспроможної організаційної форми територіально-ієрархічної моделі виробництва з різними рівнями локалізації, яка дає максимальний господарсько-соціальний ефект через мінімізацію видатків у порівняно подібних галузях [4, с. 164]. В. Чужиков виділяє три етапи становлення та розвитку кластерної системи, в основу яких покладається концентрація – передумова та сутність кластера. Це дало змогу автору високо оцінити потенціал кластерів для забезпечення країнам, що їх використовують, конкурентні переваги на світовому ринку.

Виникнення та стрімке поширення і успішність кластерної моделі галузево-територіальних утворень пов'язані із певною зміною економічних пріоритетів в контексті глобалізаційних змін. Як зазначають і зарубіжні, і вітчизняні дослідники, учасники кластеру отримують переваги, виходячи із місцевої інституціональної специфіки (знань, мотивації, відносин). Тільки місцеві економічні суб'єкти, на відміну від віддалених конкурентів, володіють цією специфікою та спроможні використати її. Таким чином, глобалізаційні процеси опосередковано приводять до зростання ефективності діяльності тих виробничих утворень, які паралельно із принципом індивідуального економічного інтересу здатні реалізувати переваги принципу колективної діяльності. У вітчизняних економічних умовах таке поєднання можливе за умови цілеспрямованої та послідовної підтримки розвитку кластерних систем з боку регіональної та місцевої влади.

Метою дослідження, відображеного даною статтею, визначається узагальнення досвіду функціонування кластерів в Україні, окреслення специфічних особливостей та обмежень кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва в умовах перехідної економіки, конкретизація можливостей кластерів щодо активізації інноваційної діяльності підприємств регіону та розробка рекомендацій з удоско-

налення економічного механізму управління регіональним розвитком на засадах інноваційності.

В Україні нагромаджений позитивний досвід використання кластерної моделі галузево-територіального розвитку. На практичному рівні реалізації моделі визначається, що кластер (промислова група) – це галузево-територіальне добровільне об'єднання підприємств та підприємців із науковими установами та органами місцевої влади, з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та економічного зростання регіону [5, с. 10]. Впровадження стратегії місцевого економічного розвитку з використанням кластерної моделі – це діяльність, спрямована на розбудову економічної конкурентоспроможності регіону та формування передумов довгострокового зростання.

В Україні кластерна модель як ефективний інструмент економічного розвитку почала активну реалізацію в Хмельницькій області в 1998 р. із започаткуванням асоціації “Поділля Перший”. Остання об'єднала представників владних структур на рівні начальників окремих управлінь облдержадміністрації та мерів міст, представників бізнесу на рівні директорів державних та приватних підприємств, професорів університетів, банкірів, керівників асоціацій [6, с. 37]. За ініціативи громадськості була розроблена програма застосування концепції кластерів з метою відродження виробництва у швейній, харчовій, будівельній, туристичній галузях.

Практика реалізації кластерної моделі в регіонах України засвідчує важливу її специфіку. В кластери об'єднують підприємства не однієї, а різних галузей і, навіть, секторів економіки. Наочним прикладом може слугувати будівельний кластер Хмельниччини, що об'єднує будівельні підприємства, проектні, дизайнерські, юридичні фірми, торговельні об'єднання та приватних підприємців, аудиторів і консультатійні фірми [7, с. 39]. Створення будівельного кластеру сприяло впровадженню нової технології випуску суміші типу “Церезит”, що виготовляється з місцевої сировини та дешевша за імпорتنі аналоги.

Кластерна модель була прийнята за основу активізації місцевого економічного розвитку північних районів Хмельницької області. Створений Фонд Сталого розвитку “Стара Волинь” започаткував процес стратегічного планування розвитку регіону. Перший етап проекту був реалізований в 2002-2003 рр. за підтримки фонду “Євразія” за кошти, надані агенцією з міжнародного розвитку США (USAID). Учасниками проекту стали: Асоціація “Поділля Перший”, Головне управління економіки Хмельницької облдержадміністрації, Асоціація “Відродження Грицева”, кластер сільсько-го туризму “Оберіг”. Стратегічними цілями розвитку старої Волині стали: підготовка фахівців, запровадження інновацій, система координації місцевого розвитку, залучення інвестицій. В проекті визначені обсяги залучення інвестицій на перспективу – від 200 тис. дол. США у 2003 р. до 20-50 млн. дол. США – щороку в період 2005-2013 рр.[5].

Аналіз процесу ініціювання, функціонування та результативності кластерної моделі дозволяє визначити принципову відмінність такого типу об’єднання від інших, асоціацій, концернів, акціонерних товариств тощо. По-перше, підприємства, що об’єднуються, не втрачають своєї господарської та юридичної самостійності, переважна більшість їх – приватні. По-друге, формуються єдині фінансові відносини, що виражається у фінансовій підтримці один одного шляхом закупівлі через торговельні точки членів кластера. Стратегія кластерної програми передбачає зацікавленість підприємців інвестувати місцеве виробництво, використовувати місцеві ресурси та вітчизняні передові технології.

Значна кількість переваг кластерної моделі не позбавляє її від недоліків, що за умов ринково-орієнтованої економіки можуть бути суттєвими. Першочергово – це надмірна концентрація виробництва, а відтак – потенційна можливість посилення монопольних тенденцій в окремих ринкових секторах. В цьому зв’язку варто наголосити на необхідності ініціаторам кластерних утворень враховувати формальні

ознаки ринкового середовища та уникати підпадання під санкції державної антимонопольної корекції.

Розглядаючи кластерну модель галузево-територіальної організації виробництва, визначимо її основну стратегічну спрямованість на забезпечення міжсекторної співпраці – влади-бізнесу-громади (через різноманітні громадські організації). Сучасна економічна наука доводить високу ефективність посилення такої співпраці. Для суб’єктів трансформаційної економіки України ця форма міжсекторної взаємодії є виключно важливою як через необхідність опанування сучасними цивілізованими методами реалізації індивідуальних економічних інтересів, так і для концентрації інформаційних, управлінських, інших ресурсів з метою протистояння конкурентноздатним суб’єктам міжнародного бізнесу. Роль та значення кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва для інноваційного економічного розвитку регіону показані на рисунку 1.

Оптимізація інформаційних потоків та відповідних управлінських рішень учасників кластерної моделі приводить до:

- скорочення трансакційних витрат учасників кластеру, а відтак – зниження собівартості та ціни продукції;

- посилення рівня відповідальності керівників окремих підприємств та організацій за рішення, що ухвалюються ними з огляду на тісну співпрацю з партнерами по кластеру, що є і партнерами по бізнесу;

- зростання відповідальності щодо розбудови економіки власного регіону та захисту інтересів своєї громади.

Питання доцільності та можливості створення кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва повинне вирішуватись на регіональному та місцевому рівні. Тим самим в регіональному економічному управлінні буде реалізований принцип пріоритету інтересів територіальної громади на противагу поширеному донедавна галузевому підходу до управління економікою.

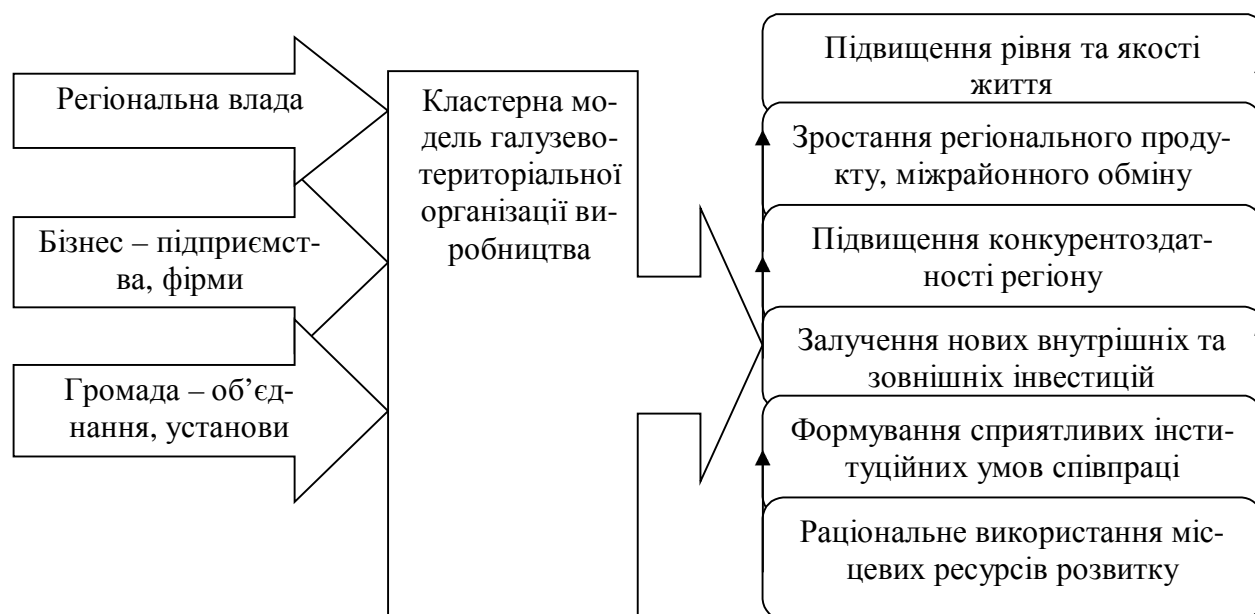

Рис. 1. Значення кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва для економічного розвитку регіону

Окремі дослідники кластерної моделі економічного розвитку пропонують оригінальні методики формування цих структур, приймаючи за основу їх створення активну роль центральних органів влади. З огляду на розуміння кластерів як перспективної інноваційної форми регіонального економічного розвитку, вважаємо за доцільне ініціювання процесу їх створення покласти на відповідні органи регіональної влади (структурні підрозділи облдержадміністрацій). Цей процес не повинен набувати ознак директивності чи всезагальності в країні, інакше він втратить позитивний потенціал якісних структурних зрушень та приведе до вихолощення самої ідеї, оскільки не забезпечить необхідної міжсекторної взаємодії. Крім того, за визначенням, кластерна модель успішна в силу здатності її суб'єктів реалістично оцінювати місцеві факторні та інституційні передумови розвитку, що актуалізує необхідність її ініціювання "знизу".

Ініціювання кластерної моделі розпочинається в період розробки стратегічного плану регіонального розвитку. Саме на цьому етапі здійснюється ґрунтовний аналіз місцевого потенціалу економічного

розвитку, оцінюється стан та обмеження існуючої економічної та виробничої структури та визначаються стратегічні пріоритети. Оскільки повноцінний процес стратегічного планування можливий лише за умови активної участі в ньому всіх секторів (влади – бізнесу – громади), він є сприятливим і для визначення зацікавлених суб'єктів майбутньої кластерної моделі.

На етапі розробки програми формування та розвитку кластера необхідне узгодження з відповідними урядовими структурами для окреслення значимості проекту в міжрегіональному аспекті та в контексті національної програми інноваційного економічного розвитку. Механізм впровадження кластерної моделі галузево-територіального розвитку має включати систему показників оцінки його соціально-економічної ефективності в ході моніторингу економічного зростання в регіоні. З огляду на соціальну спрямованість ринкової трансформації, що визначена пріоритетом економічної політики в Україні, оцінка її результативності не повинна обмежуватись виключно вартісними показниками економічного зростання. Принципово важливими з позиції вибору та корегування

регіональної стратегії економічного розвитку є показники якості життя населення, зокрема очікуваної та реальної тривалості життя, рівнів загальної захворюваності та в розрізі окремих захворювань, можливостей доступу до якісної освіти. Результативність кластерної моделі, яка оцінена за переліком зазначених показників, дозволить обґрунтовано визначити її подальші перспективи та напрямки можливих змін.

Таким чином, аналіз теоретико-методологічних та прикладних аспектів кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва дозволяє зробити наступні висновки:

- Поширене в сучасній західній економічній науці трактування кластера бере за основу галузеву спорідненість економічних суб'єктів та технологічні зв'язки між ними. В умовах трансформаційної економіки дана категорія розширює своє значення і об'єднує не тільки виробників, постачальників та споживачів продукції, але додатково актуалізує неекономічні складові мотивації суб'єктів та ініціаторів кластерних об'єднань, зокрема їх самореалізацію та повагу партнерів по бізнесу.

- Існуюча в регіонах України практика розвитку кластерів виправдана по-перше, аргументами економічної доцільності (скорочення трансакційних витрат), по-друге, специфікою ініціювання "знизу", з місцевого рівня, що свідчить про об'єктивність поширення кращого досвіду.

- Кластерна модель галузево-територіальної організації виробництва здатна вирішити комплекс взаємопов'язаних проблем: раціональне використання місцевих ресурсів розвитку; формування сприятливих інституційних умов міжсекторної співпраці (влада, бізнес, громада); залучення нових внутрішніх та зовнішніх інвестицій; підвищення конкурент-

ноздатності регіону; збільшення регіонального продукту, розширення міжрегіонального обміну; підвищення рівня та якості життя.

- Подальше вивчення українського та зарубіжного досвіду кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва та можливостей його поширення передбачає оцінку соціальної ефективності на основі показників якості життя населення регіону.

Література

1. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. – 1998. – November-December. – P. 77-90.
2. Мингалева Ж., Ткачева С. Кластеры и формирование структуры региона // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 5. – С. 97-102.
3. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 29-31.
4. Чужиков В. Кластери як об'єкт державного регулювання // Вісник УАДУ. – 2001. – № 4. – С. 160-167.
5. Стратегії соціально-економічного розвитку територій (на прикладі регіону Стара Волинь) / Упор. М. Войтович. – Острог: Студія D. – 48 с.
6. Сілін Р. Наука, бізнес, влада: перспективи співробітництва // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 36-38.
7. Малий М. Будівельний кластер – об'єднання з новим змістом // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 39-40.

Статья поступила в редакцию 05.05.2004